Bijlage 1

David Stern
Hunebedstraat 14

Inhoud

1.	Periode 1850-1942	3
2.	10 mei 1940 - Deportatie, oktober 1942	5
3.	Inventaris	14
4.	Verkoop onroerend goed in 1943	18
5.	Rechtsherstel en verkoop woning	19
5.1.	Woning	19
5.2.	Bouwland, hooi- en weilanden, heide en veen	21
6.	Vermogensdossier	21
7.	Oorlogskoper	27
8.	De erfgename	28
9.	Notariaat	28
10.	Samenvatting	29
11.	De rol van de gemeente Borger	31
12.	Genealogie Stern	32

Hunebedstraat 14, anno 2023.

De kadastrale situatie in 2024.
Perceel: BGRO1-L-477; Perceeloppervlakte 520 m² - Perceelomtrek 102 m.

David Stern (1862-1942)
Hunebedstraat 14 (voorheen A143/A112)

1. Periode 1850-1942

1850-1890
Na de markescheiding van Borger, omstreeks 1850, kocht verver Geert Eerenstein (legger 750) uit Borger kadastraal perceel F2136 een stuk heide van 17 are en 70 ca. In 1851 verkocht hij dit perceel aan koopman Johannes Fenting (legger 1212). Hij splitste in 1856 het perceel heide in drie percelen:
- perceel F2182, bouwland als heide, 11 are en 70 ca;
- perceel F2183, bouwland als heide, 5 are;
- perceel F2184, huis en erf als heide, 1 are.

In 1856 werd het eerste huis op het huidige adres Hunebedstraat 14 gebouwd.
In 1864 verkocht Fenting de percelen F2183 en F2184 aan Jantien Schiphouwer (leggers 2046 en 2429), weduwe van Pieter Koens. In 1887 verkocht zij beide percelen aan bakker Lucas van Dijk (legger 3805) uit Borger.
Van Dijk splitste in 1889 het huis en erf op perceel F2184 in twee woningen: perceel F2804, huis en erf, groot 85 ca en F2805, woning, groot 15 are. Een jaar later, 1890, verkocht hij beide percelen gelijktijdig met perceel F2183 aan arbeider Roelof Buter.

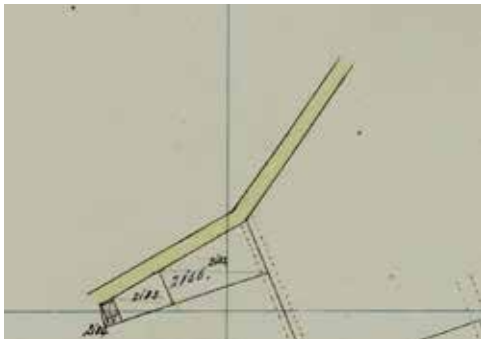

Hulpkaart F_68 van het kadastrale perceel F2184, getekend in dienstjaar 1854. (Kadaster, BGRO-1)

Veldwerkkaart F_122 van de kadastrale percelen F2804 en F2805, getekend in dienstjaar 1890 (Kadaster, BGRO-1)

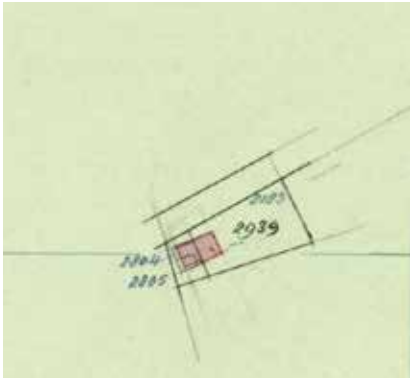

Hulpkaart F_312 van het kadastrale perceel F2939, getekend in dienstjaar 1901 (Kadaster, BGRO-1)

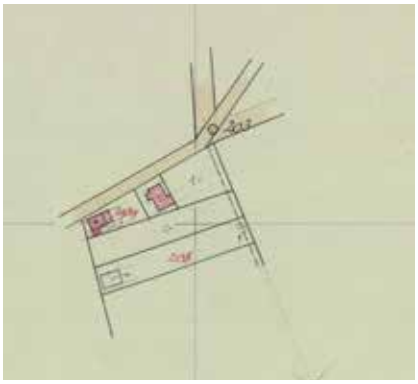

Hulpkaart F_620 van het kadastrale perceel F2939, getekend in dienstjaar 1948 (Kadaster, BGRO-1)

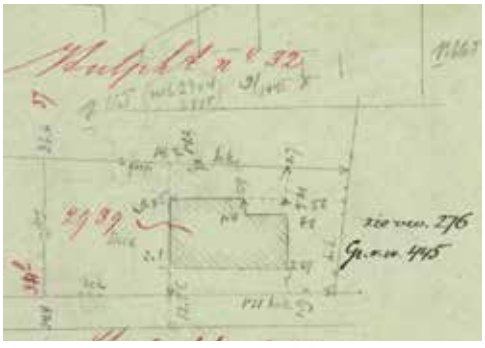

Veldwerkkaart F_138 van de kadastrale perceel F2939, getekend in dienstjaar 1901 (Kadaster, BGRO-1)

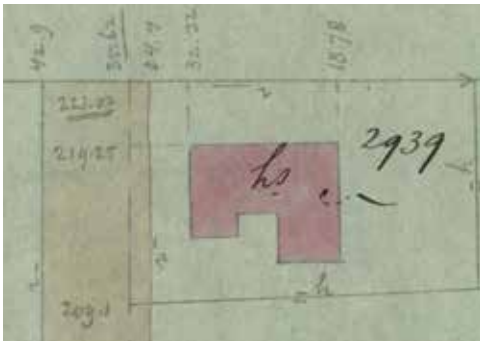

Veldwerkkaart F_276 van de kadastrale perceel F2939, getekend in dienstjaar 1929 (Kadaster, BGRO-1)

1890
Op 26 mei 1890 passeerde bij notaris mr. Ernst Sigismund Cornets de Groot te Borger de verkoopakte, waarbij bakker Lucas van Dijk te Borger, vrij van hypotheek, een huis, erf, woning en bouwland, sectie F nummers 2183, 2804 en 2805, groot 0.06.00 ha, aan Roelof Buter (legger 4059), arbeider te Borger, verkocht voor een koopsom van f. 200,00, welke de koper schuldig is tegen 5% rente op de hypotheek. Een zekere Beren[d]s Seggers betaalde aan Lucas van Dijk de koopprijs van f. 200,00, waarmee hij de hypotheek overnam.[1] De verkoper heeft de eigendom verkregen door middel van de akte van transport van 30 juni 1887.[2]

1898
Op 3 december 1898 passeerde bij notaris mr. Ernst Sigismund Cornets de Groot te Borger de verkoopakte, waarbij brievenbesteller Roelof Buter, wonende te Coevorden, aan David Stern (legger 4130), koopman, wonende te Borger, een huis, woning, erf, en bouwland, sectie F nummers 2183, 2804 en 2805, samen groot 0.06.00 ha, voor een bedrag van f. 250,00 verkocht. Stern betaalde f. 50,-- contant en het restant van f. 200,00 werd 'door wijlen Berend Seggers, destijds landbouwer te Borger, verstrekt als geldlening onder hypothecair verband'.[3]

1899 - David Stern
In 1899 wordt door David Stern het huis op perceel F2804 herbouwd en de woning op perceel F2805 gesloopt. In 1900 worden 'bouwland' (F2183) 'huis en erf' (F2804) en 'woning' (F2805) verenigd tot 'huis en bouwland' met het kadastrale perceelnummer F2939. Vanaf deze tijd stond op het perceel één woning die door het gezin van David Stern werd bewoond. Hunebedstraat 14 had toen achtereenvolgens de huisnummers A112 en A143.
In 1923 is er sprake van een 'bijbouw' en in 1928 vond er een 'verbouwing' plaats.

2. 10 mei 1940 - Deportatie oktober 1942

Toen de Duitsers Nederland binnenvielen woonde de 77-jarige David Stern (Drouwen, 07-08-1862 - Auschwitz, 15-10-1942) (akte 08-12-1950) met drie van zijn kinderen op het adres Hunebedstraat 14, in 1940 huisnummer A143. Zijn vrouw Saartje Gottfriedt (Borger, 26-9-1873 - Borger, 29-09-1936), met wie hij 9 juni 1896 was gehuwd, was in 1936 overleden. De kinderen die bij hem inwoonden, waren:
- **Emanuel Stern** (Borger, 10-05-1897 - Auschwitz, 28-02-1943) (akte 08-12-1950). Hij was slager van beroep.

1 Hyp4, deel 629, nummer 15.
2 Hyp4, deel 587, nummer 70.
3 Hyp4, deel 748, nummer 17.

NET MEISJE GEVR.
in kl. lib. gezin, leeft. boven 25 j., v.g.g.v. Loon ƒ 30.— p.m. Adres: Mevr. DE WIND, Keizerstraat 293, Scheveningen. 2533

CENTRUM
Frisch Slaapkabinet te huur, voor direct, voor heer of dame, b.b.h.h. Herderstraat 7. EGN

Linksboven: De advertentie die Fanny Wind-Ut in het Nieuw Israëlietisch Weekblad *van 2 september 1932 plaatste en waar Evina Stern op heeft gesolliciteerd.*
Linksonder: De advertentie in de Haagsche Courant *van 2 augustus 1940, waarop Evina Stern reageerde en het pand Herderstraat 7, waar Evina Stern in het begin van de Duitse bezetting een kamer huurde.*
Rechts: De Gedempte Gracht is één van de vele straatjes in onze stad die onherkenbaar veranderd is. Deze straat behoorde tot de Joodse buurt en één van de armste wijken van Den Haag. In 1967 werd voor de weggevoerde joden onder wie Evina Stern een gedenkteken geplaatst. Uit de woning waarin Evina Stern verbleef werden dertien personen op transport naar Durchgangslager Westerbork geplaatst.

David Stern (Drouwen, 07-08-1862 - Auschwitz, 15-10-1942) en Saartje Gottfriedt (Borger, 26-09-1873 - Borger, 29-09-1936) voor hun potten- en pannenwinkel. Tussen hen in staat Betje Stern (Borger, 28-02-1904 - Amsterdam, na 1992). Deze foto is voor september 1936 genomen. Uit: Borger in oude oude ansichten, deel 2, *foto 23. Zaltbommel 1983.*

- **Frouwkje Stern** (Borger, 23-03-1902 - Auschwitz, 15-10-1942) (akte 08-12-1950).
- **Maurits Stern** (Borger, 23-01-1912 - Midden-Europa, 30-01-1945) (akte: 01-03-1952). Hij was slager van beroep.

Vier kinderen woonden elders:
- **Evina Stern** (Borger, 15-06-1900 - Auschwitz, 15-12-1942) (Overlijden: akte 04-04-1951; *Ned. Staatscourant*, 7 december 1950, nr. 239). In september 1925 verbleef zij een paar weken in Gouda, waarna zij begin oktober 1925 weer in Borger was. Volgens haar persoonskaart in het gemeentearchief van Borger vertrok zij op 20 september 1926 naar Den Haag.
Uit haar persoonskaart uit het Haags gemeentearchief blijkt dat zij in de periode oktober 1926 tot haar deportatie naar Durchgangslager Westerbork op minimaal tien adressen heeft gewoond. Bij de meeste adressen staat de code 'i.d.' vermeld, hetgeen op dienstbode duidt.
Vanaf 8 oktober 1926 woonde zij bij de familie J. Croiset op het adres Kon. Sophiestraat 21. Vanaf 1 mei 1929 woonde zij op het adres Reinder van Batsweg 134. Van 29 augustus 1932 woonde zij even bij haar vader in Borger. Op 7 oktober 1932 vertrok zij naar Scheveningen, waar zij bij de familie Wind-Ut op het adres Keizerstraat 293 dienstmeid werd. Vanaf 20 november 1934 had zij een werkkring op het adres Huijgensstraat 20. Vanaf 13 maart 1935 woonde zij op het adres Vlamingstraat 5, vervolgens vanaf 6 september 1935 op het adres Badhuisweg 49, vanaf 19 juli 1947 op het adres Zoutmanstraat 24d en vanaf 29 juni 1938 op het adres Prinsenstraat 87. Tijdens de Duitse bezetting heeft zij op het adres Herderstraat 7 gewoond.
Toen Evina op transport naar Durchgangslager Westerbork werd gezet woonde zij op het adres Gedempte Gracht 237 in Den Haag. Volgens haar kaart in de cartotheek van de Joodsche Raad werd zij op 12 oktober 1942 vanuit Westerbork op tranport naar Auschwitz geplaatst. Aangenomen wordt dat zij bij aankomst direct is vermoord.[4]
- **Betje Stern** (Borger, 28-02-1904 - Amsterdam, na 1992). Op 29 maart 1921 verliet Betje Stern Borger om als leerling-verpleegster in Het Apeldoornsche Bosch, een joodse psychiatrische inrichting in Apeldoorn te gaan werken. Door haar behaalde diploma's waren: 'witte kruis', 'zwarte kruis' en 'kraamverpleging'. Op 15 november 1930 verliet zij Apeldoorn om vijf dagen later, op 20 november 1930, als verpleegster te gaan werken in het Ned. Isr. Oude Mannen en Vrouwen Ziekenhuis, Nieuwe Kerkstraat 135.[5] Zij was hier intern.

4 *Haagsgemeentearchief.nl/archieven-mais/personen?mivast=59&mizig=100&miadt=59&miview=tbl&milang=nl&mizk_alle=Wind-Ut*
NL-HaHGA_0354-01_1665_0181.
https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Evina-Stern/01/59604
NA, dossier Evina Stern, NL-HaNA_2.09.16.13_169486_0029.
Joods Monument, Evina Stern.

5 *https://archief.amsterdam/indexen/persons?ss=%7B%22q%22:%22Betje%20Stern%22%7D.*

Het gebouw van 'De Joodsche Invalide' op de hoek van de Nieuwe Achtergracht - Weesperplein. (publiek domein/ wiki)

Verpleegsters van het Nederlands Israëlietisch Ziekenhuis tijdens de Duitse bezetting (Foto's: https://geheugenvanoost.amsterdam/page/38680/gebouw-van-de-joodsche-invalide)

Voorgevel van het Huis van Bewaring in Almelo, waar Betje Stern begin 1945 gevangen werd gehouden. Van: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, CC BY-SA 4.0, (commons.wikimedia.org)

Op haar persoonskaart uit de cartotheek van de Joodsche Raad staat vermeld dat zij op 1 december 1938 hoofdverpleegster bij het Nederlands Israëlietisch Ziekenhuis (NIZ) aan de Nieuwe Keizersgracht was. Ook stond op deze kaart dat zij 'gesperrt' was wegens haar functie, verpleegster bij De Joodsche Invalide, onderdeel van het NIZ. Geneesheer-directeur Jacques Herbert Buzaglo van deze instelling slaagde er tot 1 maart 1943 in om veel van zijn personeelsleden als 'onmisbaar' vrij te krijgen van deportatie.
Op de persoonskaart van Betje Stern in het Stadsarchief Amsterdam staat vermeld dat zij op 19 augustus 1943 op het adres Weesperplein I woonde. Hier was het gebouw 'De Joodsche Invalide' gevestigd. Een opmerkelijke datum, vermoedelijk een typefout, want op 1 maart 1943 waren de laatste 236 inwoners en personeelsleden op transport gesteld. Dit ging met veel geweld gepaard, waarbij 'bejaarde patiënten van de trap werden afgesmeten'. Een aantal personeelsleden en mobiele patiënten was voor de inval al gevlucht. Betje Stern behoorde ook tot de vluchtelingen of was al eerder ondergedoken.[6]
In 1944 was Betje Stern bij de gezusters Leen en Jo van Dooren ondergedoken. Begin januari 1945 moest zij dit onderduikadres verlaten en werd zij met Rachel Spitz ondergedracht bij de familie Dekker Leuvenheim. Kort daarop heeft zij dit onderduikadres met het joodse kind verlaten om terug te keren naar Almelo. Onderweg werden zij door landwachters aangehouden en opgepakt. Op 11 januari 1945 kwam Betje Stern met onder ander Rachel Spitz vanuit de gevangenis in Almelo aan in Durchgangslager Westerbork. Sinds 13 september 1944 vertrokken geen treinen meer vanuit dit kamp, waardoor zij de oorlog overleefde. Zij maakte op 12 april 1945 de bevrijding van het kamp mee. Enkele dagen later zal zij dit kamp hebben verlaten, wellicht op weg naar het ouderlijk huis in Borger ... of toch niet? Waar zij tussen 12 april 1945 en 2 augustus 1945 verbleef is niet bekend. Uit bewaard gebleven correspondentie uit het vermogensdossier van haar zuster Evina Stern blijkt dat zij al voor 1 oktober 1945 op het kantoor van notaris Gerrit Grutterink een gesprek met de notaris had.[7]
Na de bevrijding woonde zij vanaf 2 augustus 1945 op het adres Steenweg 15-bis, vanaf 1 november 1945 op het adres Aurorastraat 1 en vanaf 11 augustus 1953 op het adres Palestrinastraat 2. Vanaf 26 mei 1987 woonde zij in een zorgappartement op het adres Beekstraat 40 in Arnhem. Ruim vijf jaar later, 26 november 1992 verhuisde zij naar een bejaardentehuis in Amsterdam, Akerwateringstraat 243.
Zij was verpleegster in Utrecht. Zij is ongehuwd gebleven en na 1992 overleden.[8]

6 *Röst, Annet, Herinneringen aan de Joodsche Invalide, in:* Nieuw Israëlietisch Weekblad, *12 september 2014.*
Ennde, Hannah van den, De Joodsche Invalide - Bloei en ondergang van een Amsterdams verpleeghuis, *Amsterdam 2020, ISBN 9789024418848.*

7 *Cornelissen, C.B.,* Onvoltooid verleden tijd Jodenvervolging in Almelo, *Oldenzaal 2006, blz. 206-217.*
NA, NL-HaNA, inv.nr. 2.09.16.13, dossier 169486, document 0027.

8 *https://archief.amsterdam/indexen/persons?ss=%7B%22q%22:%22Betje%20Stern%22%7D.*

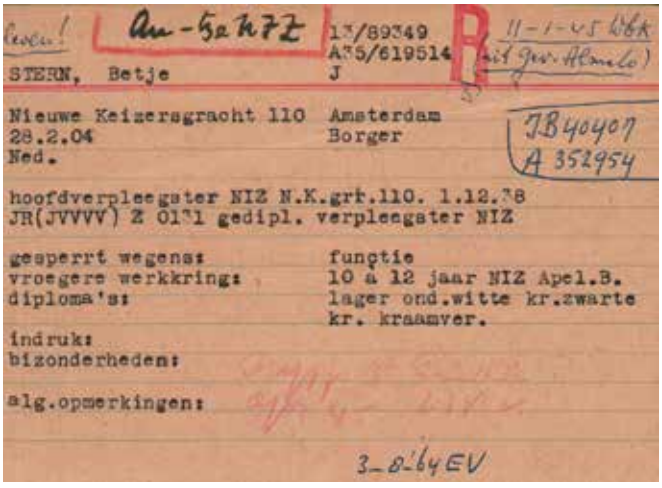

Leven! Au-5a 47Z 13/89349 A35/619514 J 11-1-45 Wbk (uit gev. Almelo)

STERN, Betje

Nieuwe Keizersgracht 110 Amsterdam
28.2.04 Borger
Ned.

JB 40407
A 352954

hoofdverpleegster NIZ N.K.grt.110. 1.12.38
JR(JVVVV) Z 0131 gedipl. verpleegster NIZ

gesperrt wegens: functie
vroegere werkkring: 10 à 12 jaar NIZ Apel.B.
diploma's: lager ond.witte kr.zwarte kr. kraamver.

indruk:
bizonderheden:

alg.opmerkingen:

3-8-'64 EV

Links: Het pand Irislaan 55, Groningen (links op de hoek) in 2024. Hier woonde Meijer Stern met zijn vrouw Allagonda van Gelder en zijn schoonouders.
Rechts: De persoonskaart van Meijer Stern uit de cartotheek van de Joodsche Raad. Het adres Boterdiep 33 was het pand van de slagerij van zijn schoonvader. De vertrekdag 15 is doorgestreept en vervangen door 16. (www.oorlogsbronnen.nl)

In de middelste woning, Oosterparallelweg 69 woonden het gezin Cohen en Philip Stern. Linksboven de Stolperstein die voor Philip Stern voor de woning is gelegd.

- **Meijer Stern** (Borger, 11-07-1906 - Auschwitz, 28-02-1943) (akte: 24-11-1950) was eveneens slager van beroep. Op veertienjarige leeftijd verliet Meijer Stern het ouderlijk huis in Borger en ging hij wonen en werken in Hoogezand-Sappemeer. Van 6 januari 1925 tot 28 februari 1925 woonde hij bij zijn ouders, waarna hij naar Eibergen vertrok. Op 3 januari 1927 was hij thuis, waarna hij zich op 26 april 1928 in Groningen vestigde. In Groningen huwde hij op 31 augustus 1942 met Allagonda van Gelder (Groningen, 05-12-1915 - Auschwitz, 19-10-1942) (akte: 19-01-1951). Zij was een kantoorbediende en een dochter van slager/grossier Lazarus van Gelder en Eva van Dam (ca. 1886). Toen hij op transport naar het Durchgangslager Westerbork werd geplaatst, woonde hij op het adres Irislaan 55 in Groningen. Toen zijn vrouw op transport werd geplaatst, zou zij nog bij haar ouders op het adres Gedempte Boterdiep 33a hebben gewoond. In het vermogensdossier van Meijer Stern wordt echter vermeld dat ook zijn schoonouders in 1942 op het adres Irislaan 55 woonden.
Volgens de kaart van Meijer Stern in de carthoteek van de Joodsche Raad werden Meijer Stern en zijn vrouw op 16 oktober 1942 op deportatie naar Oost-Europa geplaatst. Allagonda Stern-van Gelder zou bij aankomst in Auschwitz op 19 oktober 1942 meteen zijn vermoord, terwijl het Rode Kruis heeft aangenomen dat Meijer Stern op 28 februari 1943 in Auschwitz werd vermoord. De reden voor deze aanname hebben wij niet kunnen vinden.[9]
- **Philip Stern** (Borger, 15-05-1908 - Auschwitz, 30-09-1942) (akte 17-08-1950). Hij was assistent-accountant van beroep en alleenstaand. Hij woonde in Assen op het adres Oosterparallelweg 69.[10]
In het gezin van Stern-Gottfriedt waren tussen 1899 en 1918 nog vijf kinderen geboren. Drie kinderen overleden bij hun geboorte; twee kinderen overleden na enkele weken.

9 *NA, NBI, inventarisnummer 2.09.16.13, dossier 169530 (Meijer Sern).*
In het onderzoeksrapport Lege plekken Ontvreemding van Joods vastgoed en rechtsherstel in de gemeente Groningen (1940-1955) van Maarten Duijvendak en Stefan van der Poel (Rijksuniversiteit Groningen, november 2021) kwam de naam van Meijer Stern niet voor. Ook zijn vrouw en schoonouders, wonend aan het Gedempte Boterdiep 33a werden niet vermeld. De woningen Irislaan 55 en Gedempte Boterdiep 33a zijn in de Verkaufsbücher ook niet vermeld.
Van het gezin Van Gelder is een Jokos-dossier (nummer 17289) aanwezig op het Gemeentearchief van Amsterdam. Uit het Jokos-dossier is bekend dat er een claim is ingediend voor vergoeding van waardevolle voorwerpen ingeleverd bij de roofbank Lippmann-Rosenthal (L-claim, nummer 3826/18689).

10 *In het Rapport Joods vastgoed in de oorlog en hoe de gemeente Assen daarmee omging, samengesteld in opdracht van de gemeente Assen door het Drents Archief (Hilde Boelema, Martijn Dijkstra, Herman de Koning en Ferry Sieders) komt de naam van Philip Stern niet voor. Wel wordt een stuk tuin aan de Oosterparallelweg vermeld dat in het bezit van de joodse familie Kolthoff was en tijdens de bezettingsjaren is verkocht. Dit wordt ook in de Verkaufsbücher vermeld.*
In april 1942 zijn op het adres Oosterparallelweg 69 vijf Stolpersteine gelegd voor: Josua Cohen (1903-1945), Kaatje Cohen-Hamme (1905-1942), Mozes Cohen (1931-1942), Lea Cohen (1936-1942) en Philip Stern (1908-1942).
https://www.joodsmonument.nl/nl/page/151292/josua-cohen.

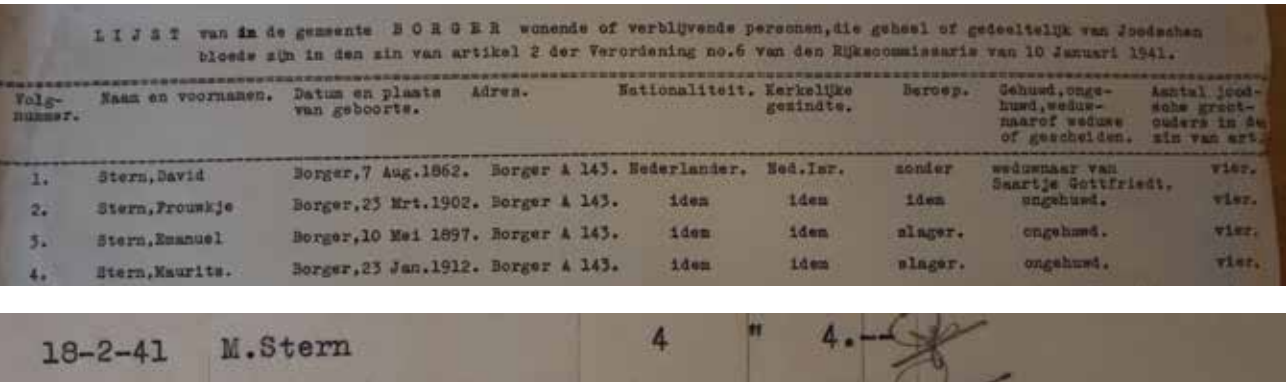

L I J S T van de in de gemeente B O R G E R wonende of verblijvende personen, die geheel of gedeeltelijk van Joodschen bloede zijn in den zin van artikel 2 der Verordening no.6 van den Rijkscommissaris van 10 Januari 1941.

Volg-nummer.	Naam en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Adres.	Nationaliteit.	Kerkelijke gezindte.	Beroep.	Gehuwd, ongehuwd, weduwnaar of weduwe of gescheiden.	Aantal joodsche grootouders in de zin van art.
1.	Stern, David	Borger, 7 Aug. 1862.	Borger A 143.	Nederlander.	Ned. Isr.	zonder	weduwnaar van Saartje Gottfriedt,	vier.
2.	Stern, Prouwkje	Borger, 23 Mrt. 1902.	Borger A 143.	idem	idem	idem	ongehuwd.	vier.
3.	Stern, Emanuel	Borger, 10 Mei 1897.	Borger A 143.	idem	idem	slager.	ongehuwd.	vier.
4.	Stern, Maurits.	Borger, 23 Jan. 1912.	Borger A 143.	idem	idem	slager.	ongehuwd.	vier.

Boven: een fragment van de lijst van joodse inwoners van de gemeente Borger met de namen van het gezin Stern. Zij hadden allen vier joodse grootouders.
Daaronder: De gemeentelijke verantwoording van de ontvangen 'legesgelden' van f. 4,00 van Maurits Stern, welke een dag na het opstellen van de lijst werd gemaakt.

INLICHTINGEN gevraagd omtrent:
MAURITS (MAUP) STERN, geb. 12-1-1912 te Borger. Is via Westerbork in Oct. 1942 naar Jawitschowitz vervoerd, waar hij tot Juli '43 in de kolenmijnen werkzaam was.
Inl. aan: Mej. STERN, Aurorastr. 1, Utrecht. 149

Oproep van Betje Stern in Nieuw Israëlietisch Weekblad *van 19 oktober 1945.*

Reichswerke Hermann Göring

Plattegrond kamp Jawitschowitz

Verordening no. 6/1941

Op 10 januari 1941 gaf rijkscommissaris Seyss-Inquart verordening no. 6/1941 uit, waarin was vastgelegd dat alle Joodse inwoners van Nederland zich in hun woongemeente bij het bevolkingsregister moesten registreren. Voor deze registratie werd f. 1,00 per persoon gevraagd. Wie weigerde kon een gevangenisstraf tot vijf jaar krijgen.

Maurits Stern liet zijn vader David Stern, zijn broer Emanuel, zijn zuster Frouwkje en zichzelf op dinsdag 17 februari 1941 op het gemeentehuis als 'jood' registreren. Hij betaalde de gemeente voor de registratie f. 4,00.

Op 26 februari 1941 had de burgerlijke stand de lijst met zeventien joodse inwoners in de gemeente Borger klaar. Naam, voornaam, geboortedatum, woonplaats, nationaliteit, kerkelijke gezindte, beroep, burgerlijke staat en het aantal joodse grootouders werden op de lijst vermeld.[11]

In de avond van vrijdag 2 oktober 1942 werden David Stern en zijn volwassen kinderen Emanuel, Froukje en Maurits opgepakt en op transport geplaatst naar Durchgangslager Westerbork. Tien dagen later, maandag 12 oktober 1942, werden zij met 1.707 andere joodse mensen in de wagons van de trein naar Auschwitz geladen, waar zij op 14 oktober 1942 aankwamen. Volgens de overlijdensakten heeft het Rode Kruis aangenomen dat vader David en dochter Froukje op donderdag 15 oktober 1942 in Auschwitz zijn vermoord.

De broers Emanuel en Maurits Stern werden gescheiden van hun vader en zuster en bleven aanvankelijk als kampgevangenen in leven.

Maurits Stern

In het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* van 19 oktober 1945 plaatste Betje Stern een oproep, waarin zij vroeg om inlichtingen over haar broer. Kennelijk wist zij op

11 Gemeentearchief Borger, inventarisnummer 41.

Een voormalig toiletgebouw in Jawischowitz, een subkamp van Auschwitz

dat moment dat haar broer Maurits vanuit Auschwitz op transport was gesteld naar Jawischowitz, waar hij tot juli 1943 in de kolenmijnen werkzaam was.
Jawischowitz was een werkkamp dat fungeerde als subkamp van Auschwitz en in gebruik was van augustus 1942 tot januari 1945. In Jawischowitz, gelegen in het dorp Jawiszowice, werden de gevangenen gedwongen om in de nabijgelegen kolenmijn te werken. Het bedrijf Reichswerke Hermann Göring had de leiding over dit kamp. Op 17 januari 1945, tijdens de bevrijding van het kamp, waren er 1988 gevangenen aanwezig.
Als Maurits Stern op 17 januari 1945 nog in het werkkamp bij Jawischowitz verbleef, is hij kort daarna, volgens het Rode Kruis op 30 januari 1945, aan de geleden ontberingen zijn overleden. Het kan ook zijn dat hij al voor 17 januari 1945 naar een ander concentratiekamp is gebracht.
Volgens zijn overlijdensakte van 1 maart 1952 zou hij op 30 januari 1945 in een concentratiekamp in Midden-Europa zijn overleden aan geleden ontberingen of zijn vermoord.

Emanuel Stern zou volgens de aanname van het Rode Kruis op 28 februari 1943 door de Duitsers in Auschwitz zijn vermoord. Opmerkelijk genoeg op dezelfde datum als ook zijn broer Meijer Stern in Auschwitz werd vermoord. Zouden de beide broers elkaar in Auschwitz hebben ontmoet? Zaten zij in dezelfde gevangenenbarak?

3. Inventaris

In het archief van de voormalige gemeente Borger bevinden zich onder inventarisnummer 043 de inventarisaties van de roerende goederen die zich in de woningen van de joden bevonden.

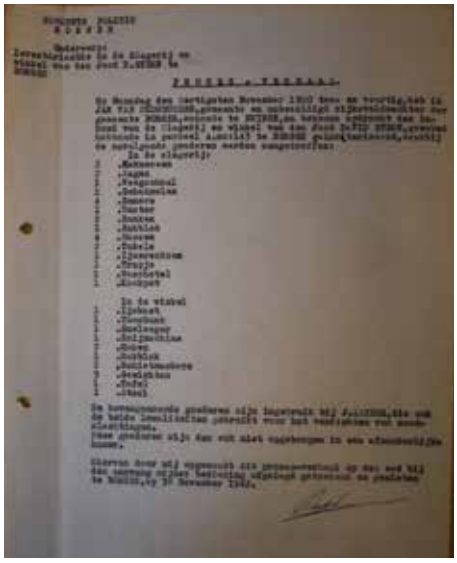

Inventarislijst van de goederen van David Stern in zijn winkel en in zijn slagerij. Opgemaakt 30 november 1942.
(GAB, inventarisnummer 041)

Op 26 november 1942 moest gemeentelijk en onbezoldigd rijksveldwachter Jan van Oudheusden uit Buinen een inventarisatielijst opstellen van de roerende goederen in de woning van David Stern. Hij typte de inventarisatie op 30 november 1942 op drie A4-vellen uit, welke in het gemeentearchief bewaard zijn gebleven.
Op maandag 30 november 1942 maakte gemeente- en tevens onbezoldigd veldwachter Jan van Oudheusden uit Buinen een proces-verbaal van de inventaris in de winkel en slachterij van de 'JOOD' David Stern.
Heel precies vermeldde hij de gevonden inventaris in de winkel en in de slagerij, welke op dat moment al in gebruik waren bij Jan Alkema die beide ruimtes gebruikte voor noodslachtingen. Daarom waren deze goederen ook niet in een af te sluiten ruimte in de woning van Stern opgeslagen.
Door Van Oudheusden, wellicht met hulp, werden de goederen in twee kamers van de woning opgeslagen, waarna de kamers door de politieman waren verzegeld.
Op 16 december 1942 stuurde burgemeester Jan Klazes Doornbos een brief naar J. Holm, buurtschapshoofd van de Nederlandsche Volksdienst dat bij de inventarisatie van de 'joden woningen' een partij inmaak was aangetroffen, welke door de Duitse autoriteiten ter beschikking van de burgemeester werd gesteld waren ten behoeve van de NVD. De burgemeester vermoedde dat er in Nieuw-Buinen een 'grotere behoefte' aan deze levensmiddelen bestond dan in andere dorpen van de gemeente. Daarom had hij het 'leeuwendeel' voor Nieuw-Buinen gereserveerd.
Op 15 januari 1943 hangt Van Oudheusden voor één van de ramen van de woning van David Stern een in de Duitse taal gestelde mededeling dat de zaak van Stern in liquidatie is gebracht.
Met potlood staat op de getypte mededeling het adres van de ANBO geschreven.
De mededeling van Van Oudheusden zal naar de Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerende Goederen (ANBO) zijn doorgestuurd.
Op 29 april 1943 informeert Sozialreferent Kelch van het bureau van 'Der

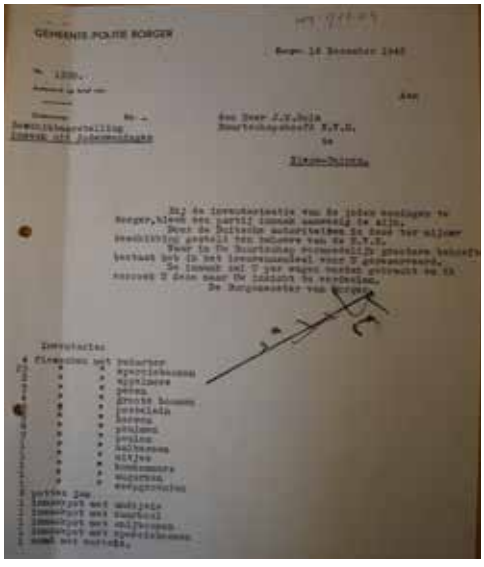
GEMEENTE POLITIE BORGER

Rechts: De inmaak in het huis van David Stern werd door de 'Duitsche autoriteiten ten behoeve van de NVD' aan de burgemeester beschikbaar gesteld. Hij schonk ze aan het buurtschapshoofd van de NVD in Nieuw-Buinen. (GAB, inventarisnummer 041)

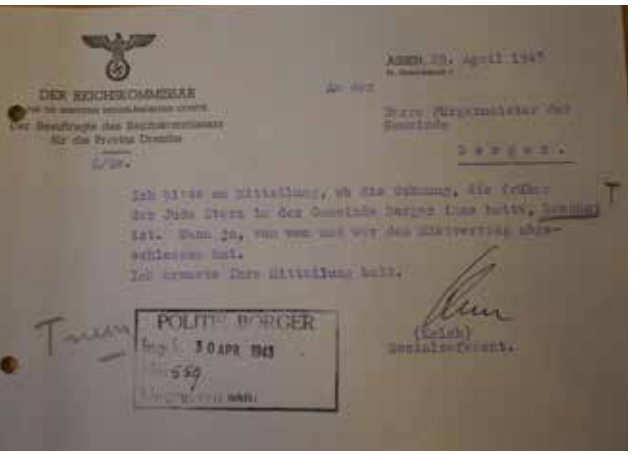
DER REICHSKOMMISSAR

Der Beauftragte des Reichskommissars für die Provinz Drenthe

ASSEN, 29. April 1943

An den

Herrn Bürgermeister der Gemeinde

Borger.

Ich bitte um Mitteilung, ob die Wohnung, die früher der Jude Stern in der Gemeinde Borger inne hatte, bewohnt ist. Wenn ja, von wem und wer den Mietvertrag abgeschlossen hat.

Ich erwarte Ihre Mitteilung bald.

(Kelch)
Gemeinsekretär.

POLITIE BORGER
30 APR 1943
559

GEMEENTE-POLITIE BORGER

BORGER 30. April 1943.

An

den Herrn Beauftragten des Reichskommissars für die Provinz Drenthe

in

ASSEN. (Fr.Hendrikstraat 1)

No. K.559 Antw. op brief van: 29.April 1943 Onderw.: Bijl.: Judenwohnung Stern.

Ich teile Ihnen mit, dass die Wohnung, die früher Jude Stern in der Gemeinde Borger inne hatte, nicht bewohnt ist.-

Der Bürgermeister von BORGER,

Links: De brief van Kelch van 29 april 1943. (GAB, inventarisnummer 041)
Rechts: Het antwoord van de burgemeester op 30 april 1943. (GAB, inventarisnummer 041)

Beauftragte des Reischskommissars für die Provinz Drenthe' bij de burgemeester van Borger of de woning van de Jood Stern bewoond was en zo ja, of er een huurcontract was opgesteld. Kelch verwachtte een antwoord met spoed. Direct na ontvangst van het briefje antwoordde de burgemeester in het Duits dat de woning niet bewoond is.
Op 21 juni 1943 wordt de inventarisatielijst van onbezoldigd rijksveldwachter Jan van Oudheusden weer gebruikt, wanneer inbeslaggenomen kleding, wasgoed, dekens en schoenen naar de afdeling NVD te Assen, De Walvisch aan de Gedempte Singel in Assen worden verzonden.

Goederen in de woning

Begin augustus 1943 wordt op het gemeentehuis en bij de politie bekend dat Stel uit Bronnergerveen de woning van Stern heeft gekocht. Op een kladbriefje staat vermeld dat hij op 10 augustus 1943 de sleutel van de woning van Stern heeft opgehaald en: 'Stel heeft de woning enz. gekocht.' Het briefje is niet gedateerd en ondertekend met de hoofdletter H.
Op 26 augustus 1943 kwam er een brief bij de burgemeester binnen van de ANBO-afdeling uit Groningen, waarin werd vermeld dat de koper van de woning, Stel, bij de ANBO had geklaagd dat de gemeente niet wilde meewerken aan de ontruiming van de woning. De woning moest voor 1 september 1943 ontruimd zijn of anders zocht de ANBO contact met het bureau van de Beauftragte in Assen. Bovendien had men op het bureau van de ANBO gehoord dat er huurpenningen voor het gebruik van de slagerij waren ontvangen. De ANBO wil alsnog dat geld op haar postrekening ontvangen. Nog dezelfde dag antwoordde de burgemeester dat Stel hem had verteld dat hij de woning op 15 oktober zou aanvaarden. Een verzoek tot ontruiming van de kamer met inboedel van Stern was door Stel niet bij hem gedaan. Stel had de burgemeester voorgesteld de inboedel op te slaan in een schuurtje op het erf. Met machtiging van de Beauftragte zal de gemeente hem hierbij behulpzaam zijn.

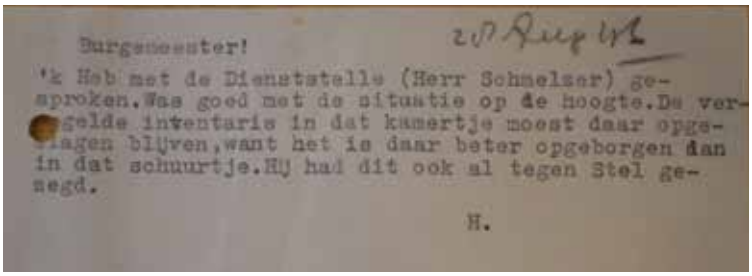

Burgemeester!

'k Heb met de Dienststelle (Herr Schmelzer) gesproken.Was goed met de situatie op de hoogte.De verzegelde inventaris in dat kamertje moest daar opgeslagen blijven,want het is daar beter opgeborgen dan in dat schuurtje.Hij had dit ook al tegen Stel gezegd.

H.

Het getypte kladbriefje van H. over zijn contact met het kantoor van de Beauftragte in Assen. (GAB, inventarisnummer 041)

Wat de huurpenningen van Jan Alkema betreft schrijft de burgemeester dat het Alkema niet bekend was aan wie hij deze moest afdragen een dat hij deze voor betaling heeft gereserveerd.
Op een kladbriefje typt H. een briefje aan de burgemeester, waarin hij meedeelt dat hij met een zekere Schmelzer van het bureau van de B. [Beauftragte] had gesproken en dat deze goed op de hoogte was van de situatie. De inventaris moest in de verzegelde kamer blijven. Schmelzer zou dit ook tegen Stel hebben gezegd.
Op vrijdag 10 september 1943 zijn in verband met de verkoop van de woning de overgebleven goederen naar de zolder van het huis gebracht, welke ruimte werd afgesloten en verzegeld.
Het is niet bekend of deze roerende goederen nog tijdens de Duitse bezetting zijn afgevoerd en/of wat er met de overgebleven goederen na de bevrijding is gebeurd.
Op 20 januari 1944 schrijft de burgemeester aan de ANBO in Groningen (Oude Boteringestraat 37) dat aannemer Smeenge te Borger reparatiewerkzaamheden aan de noodslachterij van David Stern heeft verricht.
Vanaf 15 oktober 1943 huurde Alkema de slagerij van Stel.[12]

12 *Alle genoemde brieven bevinden zich in: GAB, inventarisnummer 041.*

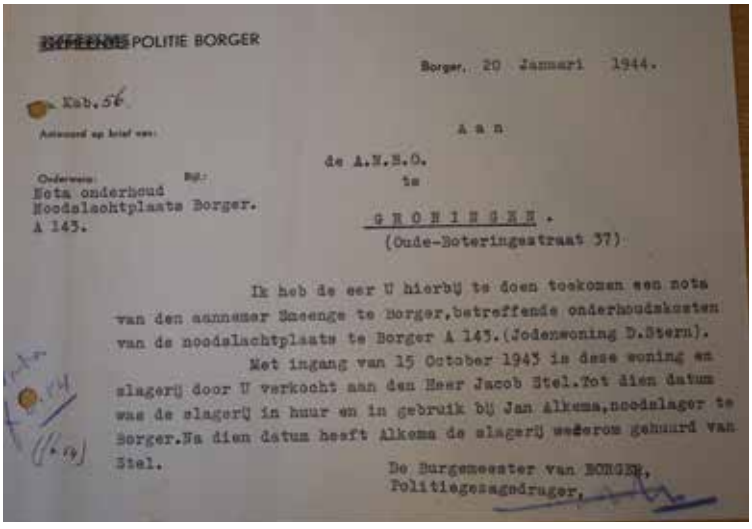

POLITIE BORGER

Borger, 20 Januari 1944.

Kab. 56

Aan

de A.N.B.O.
te

GRONINGEN.
(Oude-Boteringestraat 37)

Onderwerp: Nota onderhoud Noodslachtplaats Borger. A 143.

Ik heb de eer U hierbij te doen toekomen een nota van den aannemer Smeenge te Borger,betreffende onderhoudskosten van de noodslachtplaats te Borger A 143.(Jodenwoning D.Stern).
Met ingang van 15 October 1943 is deze woning en slagerij door U verkocht aan den Heer Jacob Stel.Tot dien datum was de slagerij in huur en in gebruik bij Jan Alkema,noodslager te Borger.Na dien datum heeft Alkema de slagerij wederom gehuurd van Stel.

De Burgemeester van BORGER,
Politiegezagdrager,

De brief van burgemeester Doornbos van 20 januari 1944 (GAB, inventarisnummer 041)

Van dit gezin is ook een Jokos-dossier[13] (nummer 54752) aanwezig op het Gemeentearchief van Amsterdam met gegevens over de inventaris, sieraden e.d.. Voor inzage is toestemming nodig van de stichting Joods Maatschappelijk Werk. Van de zelfstandig wonende Evina Stern, Meijer Stern en Philip Stern is geen Jokos-dossier.

4. Verkoop onroerend goed

1943 - Jacob Stel jr.

Uit de bewoningskaart blijkt dat na het vertrek van het gezin Stern, begin oktober 1942, de woning niet is verhuurd.
Uit een schrijven van 26 augustus 1943 blijkt dat Jacob Stel de politiecommandant van Borger H. Veld had ingelicht dat hij de woning van Stern had gekocht en dat hij deze op 15 oktober 1943 kon aanvaarden. Hij vroeg aan Veld of hij alvast de sleutel van de woning kon krijgen om deze schoon te maken. Veld gaf deze niet direct af, maar overlegde eerst met de Dienststelle van de Beauftragte van de Reichskommissar für Drenthe in Assen. Na machtiging van een Sozial-Referent (ambtenaar) van de Beauftragte kreeg Stel de sleutel van de woning. Hierbij hoorde de politieman van de Sozial-Referent dat hij ook tegen Stel had gezegd dat de roerende goederen 'in de kamer' opgeslagen zouden blijven.
Op verzoek van 'de SD' in Assen had Veld op 1 december 1942 in één van de kamers de goederen van Stern opgeslagen, de deur van de kamer verzegeld en een proces-verbaal van de inventaris opgemaakt. Stel had nog niet om ontruiming van de kamer gevraagd. Stel zou voor het opslaan van zijn inboedel gebruik maken van een bijstaand schuurtje. Met machtiging van de Sozial-Referent zou de politie Stel 'de behulpzame hand' aanbieden.
Stel woonde daarvoor op het adres C48 in Drouwen.

13 *Jokos-dossiers werden opgebouwd rondom claims die na de oorlog bij de Bondsrepubliek Duitsland werden ingediend voor tijdens de oorlog geroofde inboedels.*
De roof van deze inboedels werd aangeduid als M-Aktion (Möbel-Aktion), vandaar dat deze claims worden aangeduid als Möbel-claims of M-Claims. In de dossiers zitten verschillende documenten, waaronder aanvraagformulieren, berekeningsformulieren, verklaringen van erfrecht en in een aantal gevallen een Abnahmeverzeichnis of Inventarislijst.
De Stichting Jokos was een samenwerkingsverband van een aantal joodse organisaties: Stichting Joods Maatschappelijk Werk, Nederlands-Israëlietisch Kerkgenootschap, Portugees-Israëlietische Gemeente, Liberaal Joodse Gemeente, Stichting Schadeloosstelling Joodse Oorlogsslachtoffers in Nederland.
De Jokos-archieven berusten bij het Stadsarchief Amsterdam en zijn eigendom van de JMW (Joods Welzijn). JMW geeft wegens privacyredenen alleen inzage aan de betrokkenen zelf of aan familieleden van het betreffende gezin. Voor meer informatie en het indienen van een aanvraag: JMW hulp bij Jokos-dossiers en Lirokaarten. NB: Jokos-dossiers bevatten alleen na-oorlogse documenten, en geen foto's of documenten van persoonlijke aard.

De burgemeester van Borger deelde de ANBO (Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerende Goederen) te Groningen nog mede, dat de noodslachterij in gebruik was en bleef bij Jan Alkema, noodslager, uit Borger.[14]
Op 16 augustus 1943 werd een voorlopige koopovereenkomst getekend; op 5 oktober 1943 werd de definitieve koopovereenkomst getekend, waarna op 15 oktober 1943 de koopakte bij de notaris passeerde.
Het verkoopbedrag bedroeg f. 2.500,--; de verkoopkosten bedroegen f. 75,-- en de omzetbelasting was f. 1,50. Stel moest een aanbetaling van f. 473,57 doen.[15]
Op 5 oktober 1943 passeerde bij notaris Adolf Grutterink te Borger de akte van verkoop van Hunebedstraat 16, waarbij Klaas Hendrik Hartman, administrateur, wonende te Nieuwolda, handelende voor Dirk Hidde de Vries van de ANBO, in zijn hoedanigheid van de N.G.V., gerechtigde van het overgenomen onroerend goed van David Stern, koopman te Borger (adres A 143) en zijn kinderen
- Emanuel Stern, slager te Borger,
- Evina Stern, huishoudster Scheveningen,
- Froukje Stern, zonder beroep te Borger,
- Betje Stern, verpleegster te Amsterdam,
- Meijer Stern, slager te Groningen,
- Philip Stern, boekhouder te Assen en
- Maurits Stern, slager te Borger.

aan Jacob Stel Jzn. (legger 10090), landbouwer te Borger[16] een huis met erf en bouwland, Hunebedstraat te Borger, sectie F2939 en F185 (bouwland), samen groot 0.19.20 ha, voor een bedrag van f. 2.500,00 verkocht.[17]
Op het moment van het passeren van de akte waren David Stern en vijf van zijn kinderen al in een concentratiekamp in Oost-Europa door de Duitsers vermoord. Dat gebeurde tussen 30 september 1942 en 28 februari 1943. Twee kinderen waren op 15 oktober 1943 nog in leven: zoon Maurits zat vast in een concentratiekamp in Midden-Europa en dochter Betje, de enige overlevende uit het gezin, was ergens in Nederland ondergedoken.

5. Rechtsherstel

1947 - Woning

In leggers van het kadaster is geen vermelding van rechtsherstel te vinden, maar in de hypotheekakte deel 1928, nr. 59 wordt vermeld dat in akte deel 1730, nr. 28 rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Deze vond op 28 juli 1947 ten kantore van notaris Gerrit Grutterink te Borger plaats. Betje Stern en de bewindvoerders van

14 Gemeentearchief Borger-Odoorn, archief Borger inv. nr. 043, foto's 315 en 316 en 317.
15 Verkaufsbücher, gemeente Borger. Laufnummer 6467 / Beheernummer 6567/1.
16 Stel werd ook als boomkweker vermeld.
17 Hyp4, deel 1685, nummer 63.

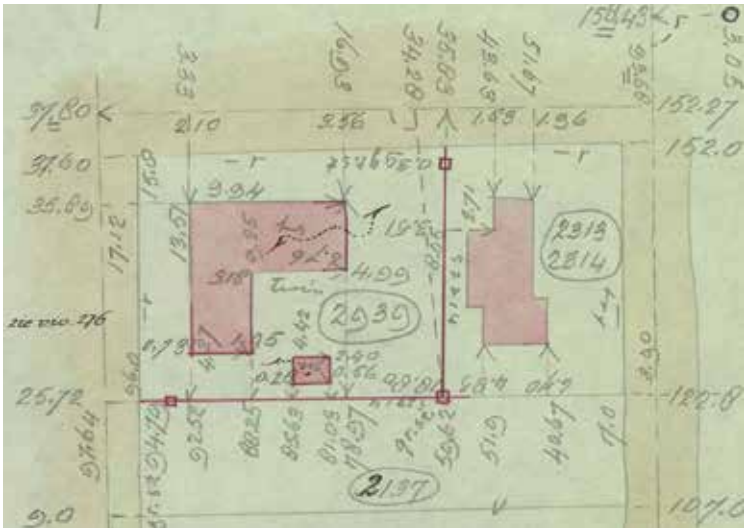

Hunebedstraat 14 (F2939, links) op de kadastrale veldwerkkaart F_445_0 van 1948 (BGR01). Rechts daarvan is de voormalige woning van Phillippus Dalsheim (Hunebedstraat 16) te zien.

haar vader en haar broers en zuster, vertegenwoordigers van het Nederlandsch Beheersinstituut en van de Niederländische Grundstück Verwaltung (NGV), gevestigd te Den Haag, als zodanig benoemd door de Militaire Commissie voor 's Gravenhage d.d. 26-6-1945, de Coöperatieve Vereniging 'Coöperatieve Boerenleenbank te Borger', gevestigd te Borger en Willem Rossingh, landbouwer, wonende te Gasselternijveen 1 hebben met Jacob Stel rechtsherstel bereikt. De erfgename van de vermoorde David Stern en zijn kinderen, Betje Stern, krijgt van Jacob Stel f. 1.600,00 en het exploitatiesaldo (huurinkomsten periode 14 september 1943 tot ca. 1 juli 1947 minus kosten woning, verzekeringen e.d.), ad f. 342,80.[18] Het bedrag van f. 2.500,-- dat Stel in 1943 aan de NGV voor de woning heeft betaald, moest hij terugvorderen bij de NGV In de meeste gevallen werd 75% van het betaalde bedrag aan de 'oorlogskoper' terugbetaald.

De overlijdensakten van het gezin van David Stern werden opgemaakt tussen 8 december 1950 (onder anderen vader David Stern) en 1 maart 1952. Het rechtsherstel en de verkoop van de woning, 28 juli 1947, heeft plaatsgevonden enkele jaren voordat de overlijdensakten van de vermiste familieleden Stern werden vastgesteld. De verklaring van erfrecht is pas na 1 maart 1952 opgesteld. Na die datum konden de erfgenamen pas op een afrekening van de erfenis van David Stern en zijn kinderen rekenen.

In de zomer van 1947 gingen Betje Stern en anderen die bij het rechtsherstel en de verkoop van de woning van David Stern waren betrokken ervan uit dat niemand van de vermiste familieleden Stern zou terugkeren. Het zou overigens nog bijna vijf jaar duren voordat alles officieel was bekrachtigd.

1955 - Verkoop woning
Op 4 april 1955 passeerde bij notaris Gerrit Grutterink de akte van verkoop van een behuizing met erf en tuin te Borger, sectie F2939 en F185, samen groot 0.19.20 ha, voor een bedrag van f. 6.250,00, vrij van hypotheek door Jacob Stel, kweker wonende te Borger A143 (Hunebedstraat 14) aan Hendrik Everts, melkventer, wonende te Bronneger, C 125.[19]
Op 10 oktober 1955 verliet Stel de woning, welke hij aan Hendrik Everts had verkocht. Everts woonde daarvoor op het adres C12 in Drouwen. Everts betrok de woning op 10 november 1955 en verliet de woning op 7 oktober 1968.
Everts liet de woning in 1955 verbouwen. Op de aanvraag voor een bouwvergunning was ook de bestaande situatie van de woning, zoals David Stern en zijn gezin er in hebben gewoond, getekend.

5.2. Bouwland, hooi- en weilanden, heide en veen

In de periode 1891-1908 kocht David Stern twaalf percelen grond en een huis met erf. Hij betaalde hiervoor f. 250,-- (huis en erf) en f. 519,50 voor de percelen grond. In 1909 bezat hij 5 ha, 60 are en 20 ca. In 1909 verkocht hij voor de eerste keer percelen grond. Verkopingen vonden ook plaats in de periode 1919 tot 1929.
Op 10 mei 1940, bij de Duitse inval, bezat hij 2 ha, 45 are en 80 ca.
In 1942 moest hij op grond van de verordening (VO) 102/1941 twee percelen verkopen. Zo verkocht hij een perceel hakhout en een stuk bouwland. Het geld dat hij hiervoor ontving, f. 650,--, werd op zijn naam op een rekening van de bank Lippmann en Rosenthal gestort. Stern kon niet over dit geld beschikken.
De aankoop en de verkoop van gronden was in alle gevallen een transactie tussen David Stern en een particulier, waardoor geen rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Het ontvangen geld dat in beslaggenomen was, kon worden teruggevorderd.

6. Vermogensdossier

Van David Stern en zijn inwonende kinderen Emanuel, Frouwkje en Maurits zijn geen dossiers over het vermogen gevonden. Ook van Philip Stern en Betje Stern bevinden zich bij het Nationaal Archief geen dossiers over hun vermogen. Philip Stern had zover wij dat in het kadaster en in de Verkaufsbücher hebben kunnen nagaan geen onroerend goed. Betje Stern overleefde als onderduikster de oorlog en was na de bevrijding bewindvoerder over het onroerend goed van haar vader en de roerende goederen van haar zuster Evina. Ook Betje Stern had geen onroerend goed.

19 *Het onroerend goed was door Stel verkregen blijkens akte d.d. 5 oktober 1943, deel 1685 nr. 63, en i.v.m. akte van rechtsherstel d.d. 28 juli 1947 overgeschreven ten hypotheekkantore in deel 1730 nr. 28.19.*
Hyp4, deel 1928, nummer 59.

Van Evina Stern in Den Haag (NA, toegangsnummer 2.09.16.13, invnr 169486) en Meijer Stern (NA, toegangsnummer 2.09.16.13 en inv.nr. 169530) hebben we een dossier over hun vermogen gevonden.
In het dossier van Evina Stern zijn gegevens opgenomen over de nalatenschap van David Stern. Zij werd namelijk later vermoord dan haar vader, waardoor zij op dat moment mede-erfgename was. Om deze reden hebben wij de gegevens over David Stern uit haar dossier gebruikt om de bezittingen van hem, haar vader, te reconstrueren.

Evina Stern
Vanaf 8 oktober 1926 woonde Evina Stern, geboren op 15 juni 1900 te Borger, als dienstbode bij de familie J. Croiset in de Koningin Sophiestraat 21 in Den Haag. Van 1 mei 1929 werkte zij als dienstbode in Gouda. Op 8 oktober 1932 keerde zij terug naar Den Haag. Vanaf 20 november 1934 woonde en/of werkte zij nog op de adressen in Den Haag: Huygenstraat 20, Vlamingstraat 5, Badhuisweg 49, Zoutmanstraat 24a en Prinsenstraat 87.[20]
Volgens het dossier over haar vermogen woonde Evina Stern bij de Duitse inval in mei 1940 op het adres Herderstraat 7 te Den Haag.[21] Bij haar deportatie naar Durchgangslager Westerbork woonde zij volgens Joods Monument op het adres Gedempte Gracht 237 te Den Haag. Op dit adres woonden toen verschillende joden.[22]

1945
Na de bevrijding ging Betje Stern, woonachtig in Utrecht op het adres Steenweg 15bis en vanaf oktober 1945: Aurorastraat 15bis, op zoek naar haar naaste familie. Zij had de oorlog overleefd door vanaf maart 1943 onder te duiken. Begin januari 1945 werd zij in Almelo als joodse onderduikster opgepakt en naar Durchgangslager Westerbork gebracht. Hier maakte zij op 12 april 1945 de bevrijding mee. Wat zij in de dagen na 12 april heeft gedaan c.q. waar zij verbleef is niet bekend. Het is aannemelijk dat zij in april 1945 Borger, haar ouderlijk huis, heeft bezocht. Daar zijn overigens geen getuigenissen of documenten van.
Bekend is dat zij voor 4 oktober 1945 in Borger op bezoek is geweest bij kandidaat-notaris Gerrit Grutterink[23] in Borger en met hem heeft overlegd, hoe zij het bewind over de onroerende goederen van haar familieleden kon krijgen. Uit

20 Haags Gemeentearchief, Persoonskaart Evina Stern.
21 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 2.
22 https://www.joodsmonument.nl/nl/page/147125/evina-stern.
23 Notaris Adolf Grutterink overleed op 4 april 1945. Na zijn overlijden werd het notariaat waargenomen door zijn zoon Gerrit Grutterink, die op het kantoor al kandidaat-notaris was. Bij Koninklijk Besluit van 3 juli 1946 werd Gerrit Grutterink tot notaris in de gemeente Borger benoemd (Nederlandsche Staatscourant, 15-07-1946).

een brief van Grutterink aan het NBI blijkt dat hij onder de indruk was van haar kennis van rechtsherstel en dat zij voldeed aan de eisen die aan een bewindvoerder werden gesteld. Hij schrijft: 'Ik had onlangs een langdurig onderhoud met haar over quaesties, het beheer betreffende, en zij gaf daarbij blijk één en ander zakelijk zeer juist te zien en te kunnen bespreken. Ook bleek zij goed op de hoogte met de bepalingen betreffende rechtsherstel en dgl. Moreel maakt zij een zeer soliede indruk, terwijl aan haar politieke betrouwbaarheid naar mijn mening allerminst behoeft te worden getwijfeld; zij is jarenlang ondergedoken geweest.'[24]
In september 1945 verzocht Betje Stern het NBI 's-Gravenhage en haar vertegenwoordiging in Assen en in Groningen, bewindvoerder te worden over haar afwezige zuster Evina Stern en over haar afwezige ouders, broers en zusters, aangezien zij vaste goederen in de gemeente Borger bezaten, welke op last van Duitse instanties door Nederlandse makelaars waren verkocht en voor de afwezigen mede-eigenaren van dat vastgoed moest rechtsherstel worden gevraagd. Het lijkt een voorgedrukte brief te zijn van het notariskantoor van Grutterink in Borger, waarin Betje Stern die toen op het adres Steenweg woonde, dit rechtsherstel aanvroeg door met pen nog een aantal gegevens in te vullen. De ingevulde getypte gegevens zullen door een notarisklerk van Grutterink zijn gedaan.[25] Op grond van artikel 85 van E100 werd per 15 oktober 1945 Betje Stern, verpleegster te Utrecht, Aurorastraat 1, als bewindvoerder over de nalatenschap van Evina Stern benoemd.[26]

OPROEPING.

De ondergeteekende, mej. B. Stern te Utrecht, Aurorastr. 1, maakt bekend, dat zij door het Nederlandsch Beheersinstituut is benoemd tot bewindvoerster voor: David Stern, Froukje Stern, Emanuel Stern en Maurits Stern, allen laatstelijk gewoond hebbende te Borger, Philip Stern, laatstelijk gewoond hebbende te Assen, Evina Stern, laatstelijk gewoond hebbende te 's-Gravenhage, Herderstr. 7, en Philippus Dalsheim, laatstelijk gewoond hebbende te Borger. Zij roept allen op, die zaken of bescheiden van genoemde personen onder zich hebben, hiervan vóór 1 Jan. 1946 opgave te doen ten kantore van den waarnemend notaris G. Grutterink te Borger. Nalatigheid wordt gestraft overeenkomstig de bepalingen van het Besluit Herstel Rechtsverkeer (Staatsblad E 100). De bewindvoerster, B. Stern.

Advertentie in het PDAC *van 17 december 1945.*

24 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, documenten 17, 26, 27 (4 oktober 1945), 28, 29.
25 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 29.
26 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 17.

1946-1947
In het dossier over het vermogen bevinden zich geen documenten uit de jaren 1946 en 1947.

1948
Op 28 maart 1948 schrijft Betje Stern een brief aan het Nederlandsche Beheersinstituut dat zij de enige erfgename is van de nalatenschap van de familie Stern te Borger (David, Emanuel, Frouwkje, Meijer, Evina, Philip en Maurits). Op dat moment waren de overlijdensdata van de vermiste personen nog niet vastgesteld. Dat gebeurde tussen 8 december 1950 (onder andere vader David Stern) en 1 maart 1952. De notaris kon dan ook de verklaring van erfrecht opstellen. In dezelfde brief schrijft zij dat zij samen met A. Krammer uit Leeuwarden (Bleeklaan 86) de erfgenamen zijn van de familie Dalsheim. Ook schrijft zij dat zij de enige erfgename is van haar tante, de weduwe S. Bierman-Stern en haar nicht, Jetje Bierman te Emmen. De overlijdensakten van genoemde personen waren op dat moment nog niet vastgesteld.[27]

1949
Op 25 oktober 1949 schrijft Betje Stern aan het Nederlandsch Beheersinstituut, 'dat er niets van waarde aanwezig is' in de voormalige woning van Evina Stern op het adres Herderstraat 7.[28]

1950
In het dossier over het vermogen bevinden zich geen documenten uit het jaar 1950.

1951
Op 22 januari 1951 krijgt Betje Stern van het Nederlandsche Beheersinstituut een brief, waarin wordt vermeld dat in de *Nederlandse Staatscourant* van 7 december 1950, nr. 239, is vermeld dat Evina Stern op 15 december 1942 is overleden in de omgeving van Auschwitz. Mits er binnen drie maanden na 7 december 1950 geen bezwaren tegen de melding van overlijden binnenkomen, kan de akte van overlijden vanaf 7 maart 1951 worden opgemaakt. Dat gebeurde op 4 april 1951. In genoemde brief wordt ook over de beëindiging van de bewindvoering geschreven.[29]
De bewindvoering van Betje Stern over de nalatenschap van haar zuster Evina was op 15 april 1945 begonnen en was op 15 augustus 1951 beëindigd. Het privé-

27 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 39-40, 28-03-1948.
28 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 15, 25-10-1949.
29 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 31, 22-01-1951 en document 09, overlijdensakte, 04-04-1951.

vermogen van Evina Stern werd op f. 245,47 vastgesteld. Het eindverslag werd op 18 augustus 1951 vastgesteld.[30]

David Stern

Bij de NBI-dossiers waren, zoals eerder vermeld, alleen dossiers te vinden van Evina Stern en Meijer Stern. In het dossier van Evina Stern is de nalatenschap van haar vader David Stern (vermoord te Auschwitz op 15 oktober 1942) terug te vinden.

Evina was evenals Emanuel, Maurits, Betje en Meijer Stern voor 1/5 deel erfgename van de nalatenschap van haar ouders. Betje overleefde de oorlog; de andere vier werden na 15 oktober 1942 vermoord. Haar broer Philip was op 30 september 1942 vermoord en haar zus Froukje gelijk met vader David op 15 oktober 1942.

Vanaf 15 augustus 1945 heeft het notariskantoor Grutterink de registratie over de financiën van de nalatenschap van David Stern bijgehouden. Het is wellicht te begrijpen dat er geen melding is van contant geld dat David Stern zou hebben gehad, maar dat hij geen geld op een bankrekening had staan, wekt wat bevreemding. Misschien is daarover meer te lezen in het Jokos-dossier (nummer 54752) op het gemeentearchief van Amsterdam. Hierin hebben wij geen inzage gehad.

Van de bewindvoering van Betje Stern over de nalatenschappen van Philippus Dalsheim en de familie Bierman in Emmen weten we dat zij ook onderzoek deed naar de bankrekeningen en of haar familie ook spullen en of geld in bewaring had gegeven bij Nederlandse dorpsgenoten, zogenaamde bewariërs.[31]

Om wat kleine betalingen in 1945 en in 1946 te doen gaf Betje Stern bij het notariskantoor f. 200,00 in depot. In augustus 1947 vond rechtsherstel plaats. Dat leverde door de verkoop van de woning plus het exploitatiesaldo een bedrag van f. 1703,19 op.

30 *NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 6, 30-04-1951; document 012, 15-08-1951.*

31 *Het woord bewariërs verwijst naar Nederlanders die tijdens de Tweede Wereldoorlog de bezittingen van joden voor hen bewaarden. Nadat joden door de Duitsers waren opgepakt en afgevoerd, zorgde de Hausraterfassung ervoor dat de bezittingen van deze joden werden afgevoerd. Niet-joodse Nederlanders poogden vaak, dikwijls met groot risico voor henzelf, de bezittingen voordat de Hausraterfassung plaatsvond veilig te stellen. De connotatie van het begrip is gecompliceerd. Presser stelt op blz. 197 van zijn boek* De Ondergang *dat 'sommigen [bewariërs] gaven [de bezittingen] later met grote stiptheid terug, anderen echter - en helaas niet weinigen - konden of wilden dat niet'. Uit Pressers beschrijvingen van het fenomeen valt verder op te maken dat Nederlanders die goederen voor eigen gebruik wegnamen, zonder de intentie die ooit aan de joodse eigenaren terug te geven, dit legitimeerden door te stellen dat zij de goederen uit de handen van het nazi-regime hielden of dat zij het mochten houden als de joodse eigenaren, niet erfgenamen, niet waren teruggekeerd. Vanuit joods perspectief is het begrip meer beladen. Omdat vaak (een deel van) de huisraad gedurende de bezetting verdwenen was of niet meer te achterhalen viel, hadden na de oorlog teruggekeerde joden niet zelden het idee zowel door de Duitsers als door de Hollanders benadeeld te zijn.*

Van het bedrag dat Betje Stern stort voor kleine betalingen wordt op 2 januari 1946 een bedrag van f. 25,30 betaald voor een advertentie in het dagblad *Trouw*. Wij hebben deze advertentie niet via Delpher kunnen vinden.
Na aftrek van kosten werd er op de balans bij Actief een bedrag van f. 1.458,17 vermeld. Bij Passief werd de schuld aan Betje Stern, f. 200,00 en het bedrag van Grondheffing, f. 30,84 vermeld, zodat een bedrag van f. 1.227,33 overbleef. Per saldo bleef er voor elk van de vijf erfgenamen van David Stern een bedrag van f. 245,47 over.[32] De vijf erfgenamen waren Emanuel, Maurits, Evina, Betje en Meijer Stern.
Op 7 september 1951 stelde notaris Gerrit Grutterink een verklaring van erfrecht op. Op 7 december 1950 was in de *Nederlandsche Staatscourant* vermeld dat Evina Stern op 15 december 1942 in Auschwitz was vermoord. Er volgden drie maanden, waarin bezwaar kon worden gemaakt tegen de mededeling dat zij was overleden. Toen dat niet gebeurde werd haar overlijdensakte in de burgerlijke stand van de gemeente Den Haag ingeschreven. Aangezien zij ongehuwd was en geen testament had laten opmaken, waren haar ouders en haar vier broers en zusters de erfgenamen.
Aangezien op dat moment door aktes van overlijden in de burgerlijke stand bekend was dat haar vader David (Auschwitz, 15-10-1942), haar zus Froukje (Auschwitz, 15-10-1942) en haar broer Philip (Auschwitz, 30-09-1942) voor haar levenseinde waren vermoord, waren op de dag dat Evina werd vermoord Emanuel, Maurits, Meijer en Betje Stern haar erfgenamen. Van hen was via overlijdensakten op 7 september 1951 bekend dat Emanuel (Auschwitz, 28-02-1943) en Meijer Stern (Auschwitz, 28-02-1943) ook waren vermoord. Als enige erfgenamen bleven in september 1951 Betje Stern en Maurits Stern over. Zij werden ook als erfgenamen in de verklaring van erfrecht opgenomen. Beiden kregen de helft van de nalatenschap van Evina Stern. Tien dagen later verstuurde deze verklaring van erfrecht, een uitreksel uit het bevolkingsregister van het overlijden van Evina en de eindafrekening. Het zuiver vermogen van Evina bedroeg f. 245,47. Zij had geen onroerend goed in Den Haag. Ook is niet bekend of zij nog geld op een bankrekening had staan of dat zij bij een bewariër geld en/of sieraden in bewaring heeft gegeven. Bij de afrekening werd specifiek vermeld dat door de bewindvoerder was opgegeven dat Evina Stern niets van waarde had achtergelaten.[33]
Voor haar werkzaamheden als bewindvoerder ontving Betje Stern f. 58,33 uit de nalatenschap van haar zuster.[34]
Volgens een overlijdensakte van 1 maart 1952 zou Maurits Stern op 30 januari 1945 in een concentratiekamp in Midden-Europa zijn overleden aan geleden ontberingen of zijn vermoord. Daardoor was Betje Stern de enige erfgenaam van haar vader en haar broers en zusters.

32 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, documenten 020-025, 1-9-1951.
33 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, documenten 013, 26-09-1951; 014, 7-9-1951, 019, 17-09-1951.
34 NA, toegangsnr. 2.09.16.13, inv.nr. 169486 - Evina Stern, document 018 - 16-10-1951.

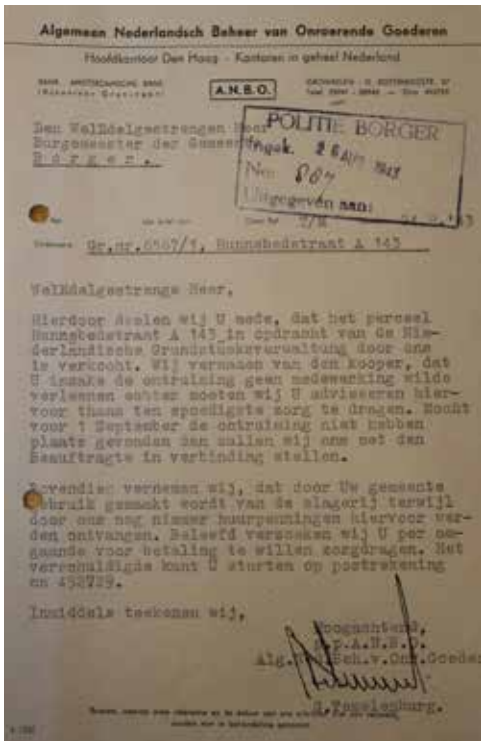

Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerende Goederen

Hoofdkantoor Den Haag - Kantoren in geheel Nederland

A.N.B.O.

Den WelEdelgestrengen Heer
Burgemeester der Gemeente
Borger.

POLITIE BORGER
Ingek. 26 AUG 1943
No. 867
Uitgegeven aan:

Gr.nr.6567/1, Hunnebedstraat A 143

WelEdelgestrenge Heer,

Hierdoor deelen wij U mede, dat het perceel Hunnebedstraat A 143 in opdracht van de Nederlandsche Grondstuksverwaltung door ons is verkocht. Wij vernamen van den kooper, dat U inzake de ontruiming geen medewerking wilde verleenen echter moeten wij U adviseeren hiervoor thans ten spoedigste zorg te dragen. Mocht voor 1 September de ontruiming niet hebben plaats gevonden dan zullen wij ons met den Beauftragte in verbinding stellen.

Bovendien vernemen wij, dat door Uw gemeente gebruik gemaakt wordt van de slagerij terwijl door ons nog nimmer huurpenningen hiervoor werden ontvangen. Beleefd verzoeken wij U per omgaande voor betaling te willen zorgdragen. Het verschuldigde kunt U storten op postrekening nr 452729.

Inmiddels teekenen wij,

Hoogachtend,
p.p.A.N.B.O.
Alg.Ned.Beh.v.Onr.Goede

G.Tekelenburg.

De brief van de ANBO van 24 augustus 1943 waarin men zijn beklag deed over te weinig medewerking van de gemeente bij de ontruiming van de woning van David Stern.

7. Oorlogskoper

De oorlogskoper was, zoals eerder beschreven Jacob Stel uit Bronnegerveen. Jacob Stel was op 5 april 1914 in Borger geboren. Hij was op 14 september 1943 te Emmen met Harmanna Blaak gehuwd. Hij was aanvankelijk landarbeider, later boomkweker. Ook had hij een loonspuiterij.
Hij woonde vanaf 1 mei 1927 op de adressen Nieuw-Buinen O40, Nieuw-Buinen S56, Bronnegerveen C57b en Bronnegerveen C48.
Vanaf 14 september 1943 woonde hij op het adres Borger A143 (Hunebedstraat 14). Vanaf 10 oktober 1955 woonde hij op het adres Olmstraat 23 te Arnhem.
Van hem was bij het CABR in het Nationaal Archief geen dossier te vinden. Ook bij het Nederlandsch Beheersinstituut was geen dossier van hem aanwezig. Hij is in tegenstelling tot andere oorlogskopers niet vervolgd.
Het is opmerkelijk dat het Tribunaal te Assen Stel niet heeft verweten dat hij voordeel had getrokken 'uit, door of vanwege den vijand of diens handlangers genomen maatregelen, door een behuizing met erf en tuin gelegen aan de Hunebedstraat te Borger te kopen', zoals men andere oorlogskopers verweet. Met de koop van de woning in augustus 1943 had hij zich 'gedragen in strijd met de belangen van het Nederlandsche volk en desbewust afbreuk te hebben gedaan aan het verzet tegen de vijand en diens handlangers'. Bovendien had hij bij de ANBO over weinig medewerking van de gemeente bij het ontruimen van de woning geklaagd en had de ANBO door hem aangezet gedreigd met het inschakelen van de Duitse Beauftragte in de provincie Drenthe.
Waarom er geen strafonderzoek naar Stel is ingesteld, is niet bekend.[35]

35 *Gemeentearchief Borger-Odoorn, archief Borger inv. nr. 043.*

8. De erfgenam

De overlijdensakten van het gezin van David Stern werden opgemaakt tussen 8 december 1950 (onder andere vader David Stern) en 1 maart 1952. Het rechtsherstel en de verkoop van de woning, 28 juli 1947, heeft plaatsgevonden enkele jaren voordat de overlijdensakten van de vermiste familieleden Stern werden vastgesteld. De verklaring van erfrecht is pas na 1 maart 1952 opgesteld. Na die datum konden de erfgenamen pas op een afrekening van de erfenis van David Stern en zijn kinderen rekenen.
De erfgenamen van David Stern, overleden Auschwitz, 15-10-1942 (akte 08-12-1950) waren (allen na 15-10-1942 vermoord) zijn volgende vijf kinderen:
1- Emanuel Stern (Borger, 10-05-1897 - Auschwitz, 28-02-1943)) (akte 08-12-1950).
2- Maurits Stern (Borger, 23-01-1912 - Midden-Europa, 30-01-1945) (akte: 01-03-1952);
3- Evina Stern (Borger, 15-06-1900 - Auschwitz, 15-12-1942) (akte 04-04-1951; Ned. Staatscourant, 7 december 1950, nr. 239);
4- Betje Stern (Borger, 28-02-1904 - Amsterdam, na 1992);
5- Meijer Stern (Borger, 11-07-1906 - Auschwitz, 28-02-1943) (akte: 24-11-1950).

Froukje Stern (akte 08-12-1950) was evenals haar vader David Stern op 15 oktober 1942 vermoord. Zoon Philip (Borger, 15-05-1908 - Auschwitz, 30-09-1942) (akte 17-08-1950) uit Assen was op 30 september 1942 vermoord.
De nalatenschap van David Stern kwam dus toe aan de kinderen Emanuel, Maurits, Evina, Betje en Meijer. Aangezien van hen alleen Betje de oorlog overleefde en haar vier broers en zusters geen kinderen hadden, was Betje ook de erfgename van hen.

9. Notariaat

Wij hebben van het notariaat in Borger geen inzage gekregen in de afhandeling van de erfenis, de erfrechtverklaring en de kosten die de notarissen voor hun werkzaamheden hebben gedeclareerd.
Het notariaat in Borger heeft de financiële administratie van David Stern bijgehouden, zoals blijkt uit het NBI-dossier van Evina Stern. Het is opvallend dat er geen gegevens van een bankrekening zijn opgenomen. Of David Stern liquide middelen in bewaring bij iemand in Borger heeft gegeven is niet bekend. Gelet op het feit dat Betje Stern in Borger zelf onderzoek naar haar familieleden heeft gedaan, zal zij vermoedelijk ook bij de plaatselijke banken naar een bankrekening van haar familieleden hebben gezocht. Wellicht heeft zij aan notaris Grutterink gevraagd dit voor haar te doen.
Wellicht is ook in het Jokos-dossier (nummer 54752), aanwezig op het Gemeentearchief van Amsterdam, hierover informatie te vinden. Dit hebben we niet kunnen inzien, omdat hiervoor toestemming van de stichting Joods Maatschappelijk Werk nodig is, welke alleen aan familieleden wordt gegeven.

10. Samenvatting

Gezin David Stern en Saartje Gottfriedt

David Stern (1862-1942) was in Drouwen geboren, waar zijn ouders zich na hun huwelijk in 1857 hadden gevestigd.
Het echtpaar David Stern (1862-1942) en Saartje Gottfriedt (1873-1936) kreeg twaalf kinderen. Vijf van hen overleden op jonge leeftijd. Zes van hen en een levenspartner werden in een concentratiekamp vermoord. Eén dochter, Betje Stern (1904) overleefde de oorlog. Ook een kleinkind en een partner met hun vier kinderen werden in concentratiekampen vermoord.
David Stern had in Borger eerst een pottenwinkel en vervolgens een slagerij. In de slagerij werkten zijn zonen Emanuel en Maurits en zijn dochter Frouwkje mee.

Huis

De eerste woning op het adres Hunebedstraat 14 werd omstreeks 1856 gebouwd. In 1898 kocht David Stern het pand, welke op dat moment in twee woningen was gesplitst, voor f. 250,--. Hij brak het pand af en bouwde er een nieuwe woning op. Na de deportatie van David Stern en zijn kinderen in oktober 1942 ging Jakob Stel Jzn. op 14 september 1943 in het huis wonen. Op 5 oktober 1943 kocht Stel het pand van de Niederländische Grundstück Verwaltung (NGV) voor f. 2.500,--. Op 28 juli 1947 vond rechtsherstel plaats, waarbij Jakob Stel Jzn. het pand van de erfgenamen van wijlen David Stern voor een bedrag van f. 1.600,-- kocht. Daarnaast moest Stel het exploitatiesaldo over de periode 14 september 1943 tot ca. 1 juli 1947, f. 342,80, aan de erfgename, Betje Stern, betalen.
De aankoop van het huis en erf was een transactie tussen David Stern en een particulier. De verkoop van de woning in 1943 was in het kader van de arisering, joods onroerend goed moest in handen van Ariërs komen. Het gemeentebestuur van Borger was hier op geen enkele wijze bij betrokken.
De woning is ook niet door de gemeente verhuurd.

Bouwland, hooi- en weilanden, heide en veen

In de periode 1891-1908 kocht David Stern twaalf percelen grond en een huis met erf. Hij betaalde hiervoor f. 250,-- (huis en erf) en f. 519,50 voor de percelen grond. In 1909 bezat hij 5 ha, 60 are en 20 ca. In 1909 verkocht hij voor de eerste keer percelen grond. Dat gebeurde ook in de periode 1911 tot 1929.
Op 10 mei 1940, bij de Duitse inval, bezat hij 2 ha, 45 are en 80 ca.
Op 27 mei 1941 wordt bekend gemaakt dat Joden die landbouwgronden bezitten, deze moeten aangeven en voor 1 september 1941 moeten verkopen (Verordening (VO) 102/1941). Op 27 april 1942 verkocht David Stern op grond van deze verordening twee percelen grond: een perceel hakhout en een stuk bouwland. Het geld dat hij hiervoor ontving, f. 650,--, werd op zijn naam op een rekening van de bank Lippmann en Rosenthal gestort. Stern kon niet over dit geld beschikken. De aankoop en de verkoop van gronden was in alle gevallen een transactie tussen David Stern en een particulier.

Voor de erfgename
Uiteindelijk was er voor de erfgename een bedrag van f. 3.279,30 plus een vordering van f. 650,-- op de bankrekening van David Stern bij de bank Lippmann en Rosenthal. Dit was het batig saldo van de aankopen en verkopingen van David Stern.

Inventaris woning en slagerij
De roerende goederen in de woning van David Stern zijn door de gemeente en de plaatselijke politie geïnventariseerd en in hun opdracht na bevelen van de Duitse bezetter afgevoerd.

Conclusies
Het gemeentebestuur van Borger is op geen enkele wijze betrokken geweest bij:
- de verkoop van de woning Hunebedstraat 14 tijdens de Duitse bezetting in 1943 en het rechtsherstel hiervan in 1947;
- de verkoop van landerijen van David Stern, welke hij op 10 mei 1940 in zijn bezit had en welke hij vanaf 1941 op grond van verordening 102/1941 (27 mei 1941) moest verkopen;
- de verhuur van de woning Hunebedstraat 14.

Het gemeentebestuur heeft de roerende goederen in de woning van David Stern geïnventariseerd en (verzegeld) opgeslagen en voor een deel op transport geplaatst naar de Nederlandsche Volksdienst voor doorvoer naar Duitsland. De levensmiddelen uit de woning van David Stern zijn door de burgemeester beschikbaar gesteld aan de plaatselijk afdeling van de Nederlandsche Volksdienst.
Het gemeentebestuur en de plaatselijke politie hebben opdrachten van de Duitse bezetter ten aanzien van het op transport plaatsen van de familie Stern, de inventarisatie van de roerende goederen in hun woning, de opslag hiervan en het transport van een deel van deze roerende goederen uitgevoerd.

11. De rol van de gemeente Borger

Het gemeentebestuur van Borger is op geen enkele wijze betrokken geweest bij:
- de verkoop van de woning Hunebedstraat 14 tijdens de Duitse bezetting in 1943 en het rechtsherstel hiervan in 1947;
- de verkoop van landerijen van David Stern, welke hij op 10 mei 1940 in zijn bezit had en welke hij vanaf 1941 op grond van verordening 102/1941 (27 mei 1941) moest verkopen.

Na de deportatie van het gezin David Stern en de kinderen die bij hem in huis woonden in oktober 1942 werd de woning door het gemeentebestuur niet verhuurd. Het gemeentebestuur stelde zijn winkel, zijn slachterij, het gereedschap voor de slacht beschikbaar aan slachter Jan Alkema. Hiervoor werd geen huurcontract opgesteld. De gemeente ontvingen hiervoor geen huurbedragen. Alkema is wel geadviseerd om geld te reserveren voor het betalen van huur aan de ANBO, zo blijkt uit een brief van 26 augustus 1943.[36]

Het gemeentebestuur heeft de roerende goederen in de woning van David Stern geïnventariseerd en (verzegeld) opgeslagen en voor een deel op transport geplaatst naar de Nederlandsche Volksdienst in Assen voor doorvoer naar Duitsland. De levensmiddelen uit de woning van David Stern zijn door de burgemeester beschikbaar gesteld aan de plaatselijke afdeling van de Nederlandsche Volksdienst.

Het gemeentebestuur en de plaatselijke politie hebben opdrachten van de Duitse bezetter t.a.v. het op transport plaatsen van de familie Stern, de inventarisatie van de roerende goederen in hun woning, de opslag hiervan en het transport van een deel van deze roerende goederen uitgevoerd.

In de financiële verslaggeving van notaris Gerrit Grutterink zijn geen betalingen van de gemeentelijke belastingen, wegenbelasting en grondbelasting, te vinden. Tot zijn deportatie zal David Stern deze belastingen hebben betaald. Over de periode van begin oktober 1942 (deportatie van de familie Stern) en de aankoop van de woning door Jacob Stel in oktober 1943 zijn er geen betalingen van gemeentelijke belastingen te vinden. Na zijn aankoop en zijn koop van de woning na rechtsherstel zal Jacob Stel de gemeentelijke belastingen hebben betaald. Het is mogelijk dat de betalingen in de periode oktober 1942 tot oktober 1943 zijn verwerkt in het exploitatiesaldo ad f. 342,80, dat inde akte van rechtsherstel is opgenomen. Wij hebben geen documenten van de berekening van dit exploitatiesaldo teruggevonden in de beschikbare archiefstukken.

36 Gemeentearchief Borger-Odoorn, archief Borger inv. nr. 043.

11. Genealogie Stern

Generatie I

I.1- Philipp Levy Stern (Amsterdam, 19-10-1783 - Roswinkel, 19-02-1847), gehuwd met:
Lina Mozes
Kinderen: zie generatie II.

Generatie II

Kinderen van Philipp Levy Stern (1783-1847) (I.1) en Lina Mozes:

II.1- Jette Philipp Stern (Ankum, Amt Bersenbrück, 09-05-1824
Zij werd geboren in de woning van de herbergier Gerhard Thesing te Ankum
Zij huwde op 23 juni 1842 te Sleen met
Aron Bierman (Sleen, 06-06-1817 - Noordbarge, 19-10-1890.
Van het echtpaar Aron Bierman en Jette Stern zijn elf kinderen bekend.
Zie genealogie Bierman, Emmen.

II.2- Manuël (Mendel) Philip Stern (Ankum, Amt Bersenbrück, 11-08-1828 - Borger, 10-04-1888),
Hij is geboren in de woning van de herbergier Gerhard Thesing te Ankum.
Gehuwd op 16 juni 1857 te Borger met:
Froukje (Vrougien) Gottfriedt (Borger, 07-09-1827 - Borger, 14-05-1917), dochter van koopman David Samsons Gottvried en Sibbe Meijer Markus.
Het echtpaar Stern vestigde zich in Drouwen.

Generatie III

Kinderen van Manuël Philip Stern (1828-1888) (II.2) en Foukje Gottfriedt (1827-1917):

III.1- Philip Stern (Drouwen, 23-05-1858 - Borger, 13-06-1925)
Hij woonde in Bronneger, kadastraal perceel H2078. Hij is ongehuwd overleden.

III.2- Sibbe Stern, (Drouwen, 18 juni 1860 - Sobibor, 20 maart 1943)
op 22-02-1898 te Borger gehuwd met
Abraham Bierman, Wilhelminastraat, Emmen.
Zie genealogie Bierman, Emmen.

III.3- David Stern (Drouwen, 07-08-1862 - Auschwitz, 15-10-1942) (akte 08-12-1950). David Stern huwde op 09-06-1896 te Borger met:
Saartje Gottfriedt (Borger, 26-9-1873 - Borger, 29-09-1936), dochter van koopman Meijer Gottfriedt en Eva Rozeveld.

David Stern dreef aanvankelijk een pottenwinkeltje en had later een slagerij. Hij woonde op het adres Hunebedstraat 14 (voorheen A143). Bovendien woonde dochter Vrouwkje Stern bij het gezin in.[36]
Van het gezin Stern is ook een Jokos-dossier (nummer 54752) aanwezig op het Gemeentearchief van Amsterdam. Voor inzage is toestemming nodig van de stichting Joods Maatschappelijk Werk.
Kinderen: zie IV.1 t/m IV.12.

III.4- Betje Stern (Drouwen, 21-06-1865 - Rotterdam, 15-10-1935). Zij was in 1892 ongehuwd in de kraam gekomen: zie IV.13.
Op 10-06-1903 huwde zij te Deventer met winkelier Louis Meijer (Deventer, 16-08-1879 - Oudewater, 17-04-1916, zoon van Isaak Meijer (* ca. 1846) en Sophia Kan.
Kinderen uit dit huwelijk, zie: IV.14 en IV.15.

III.5- Jacoba Stern (Drouwen, 05-12-1868 - Borger, 06-01-1913).
Zij is in 1913 ongehuwd overleden.

Generatie IV

Kinderen van David Stern (1862-1942) (III.3) Saartje Gottfriedt (1873-1936):
IV.1- Emanuel Stern (Borger, 10-05-1897 - Auschwitz, 28-02-1943). Beroep: slager. Hij woonde bij zijn ouders op het adres Borger A143.
IV.2- Eva (Borger, 24-05-1899 - Borger, 28-06-1899).
IV.3- Evina Stern (Borger, 15-06-1900 - Auschwitz, 15-12-1942). Beroep: dienstmeid. Alleenstaand. Zij woonde op het adres Gedempte Gracht 237 te Den Haag.
IV.4- Frouwkje Stern (Borger, 23-03-1902 - Auschwitz, 15-10-1942). Zij woonde bij haar vader op het adres Borger A143.
IV.5- Betje Stern (Borger, 28-02-1904 - Amsterdam, na 1992). Zij was verpleegster in Utrecht. Adres: Aurorastraat 1.
IV.6- Meijer Stern (Borger, 11-07-1906 - Auschwitz, 28 februari 1943) (akte: 24-11-1950). Beroep: slager. Hij woonde op het adres Irislaan 55 te Groningen.
Op 31-08-1942 te Groningen gehuwd met:
Allagonda van Gelder (Groningen, 05-12-1915 - Auschwitz, 19-10-1942) (akte: 19-01-1951). Beroep: kantoorbediende. Zij was een dochter van slager/grossier Lazarus van Gelder en Eva van Dam (ca. 1886).
IV.7- Philip Stern (Borger, 15-05-1908 - Auschwitz, 30-09-1942). Beroep: assistent-accountant. Hij was alleenstaand en hij woonde te Assen, Oosterparallelweg 69.
IV.8- Mozes Stern (Borger, 05-03-1910 - Borger, 25-03-1910).

36 *H. Hamburger H. en J.C. Regtien,* Joodse oorlogsmonumenten in de provincie Drenthe. *Profiel (Bedum 1999) 41-43.*

IV.9- Maurits Stern (Borger, 23-01-1912 - Midden-Europa, 30-01-1945). Beroep: slager. Hij woonde bij zijn ouders op het adres Borger A143.
IV.10- N.N. (Borger, 02-10-1915 - Borger, 02-10-1915).
IV.11- N.N. (Borger, 18-10-1916 - Borger, 18-10-1916).
IV.12- N.N. (Borger, 03-01-1918 - Borger, 03-01-1918).

Kind van Betje Stern (III.4):
IV.13- Vrouwkje Stern (Leiden, 16-11-1892 - Auschwitz, 15-10-1942).
Op 16-05-1922 te Borger gehuwd met:
Filippus Dalsheim (Noordbroek, 25-7-1894 - Auschwitz, 28-02-1943), zoon van veehandelaar Heijman Dalsheim en Leah Heilbrunn.
Kinderen: zie V.1 t/m V.4.

Kinderen van Betje Stern (III.4) en Louis Meijer:
IV.14- Sophia Meijer (Deventer, 29-07-1904 - Auschwitz, 05-08-1942), gehuwd met Izaac Velleman (Rotterdam, 09-07-1906 - Auschwitz, 17-08-1942), zoon van Alexander Hartog Velleman (1875-1942) en Kaatje Velleman-Koster (1882-1942). Hij was kleermaker van beroep. Het gezin woonde in april 1942 op het adres Pieter de Raadtstraat 46 a in Rotterdam.
IV.15- Jacoba Jaantje Meijer (Deventer, 14-04-1906 - Auschwitz, 05-08-1942), gehuwd met Salomon Velleman (Rotterdam, 18-05-1905 - Auschwitz, 30-09-1942), zoon van Alexander Hartog Velleman (1875-1942) en Kaatje Velleman-Koster (1882-1942). Het gezin woonde in april 1942 op het adres Texelschestraat 38a in Rotterdam.

Generatie V

Kinderen van Vrouwkje Stern (1892-1942) (IV.13) en Filippus Dalsheim (1894-1943):
V.1- Berthold Dalsheim (Borger, 12-02-1929 - Auschwitz, 15-10-1942).
V.2- Herman Dalsheim (Borger, 16-04-1927 - Auschwitz, 28-02-1943).
V.3- Lina Jacoba Dalsheim (Borger, 16-05-1923 - Auschwitz, 03-09-1943).
V.4- Jacoba Dalsheim (Borger, 26-09-1924 - Auschwitz, 31-12-1942).

Kinderen van Sophia Meijer (1904-1942) (IV.14) en Izaac Velleman (1906-1942):
V.5- Louis Alexander Velleman (Rotterdam, 09-03-1930 - Auschwitz, 05-08-1942).
V.6- Katharina Bertha Velleman (Rotterdam, 30-12-1931 - Auschwitz, 05-08-1942).

Kinderen van Jacoba Jaantje Meijer (1906-1942) (IV.15) en Salomon Velleman (1905-1942):
V.7- Betje Catharina Velleman (Rotterdam, 17-05-1932 - Auschwitz, 05-08-1942).
V.8- Alexander Hartog Louis (Rotterdam, 28-10-1933 - Auschwitz, 05-08-1942).

Samenvattend
David Stern had een broer en drie zusters. Drie van hen overleden voor 1940. Een zuster, Sibbe in Emmen, werd evenals haar dochter in Auschwitz vermoord. Haar man was voor de deportaties overleden.
Een zus van David, Betje, had een gehuwde dochter, Vrouwkje, van wie de vader onbekend was en twee kinderen uit haar huwelijk met Louis Meijer. Haar kinderen, haar schoonkinderen en kleinkinderen werden allen in Auschwitz vermoord.
Van de elf kinderen van David overleden vier op jonge leeftijd voor 1940. Zes kinderen van hem werden in Auschwitz vermoord. Eén van hen was gehuwd, maar had geen kinderen. Een dochter, Betje, overleefde de holocaust.

De enige erfgename was de dochter van David Stern en Saartje Gottfriedt:
Betje Stern (Borger, 28-02-1904 - Amsterdam, na 1992).